

Květoslava Klímová
Ivana Kolářová

Čeština zajímavě a komunikativně I

pro 6. a 7. třídu

- Rozvíjení komunikativní kompetence
- Netradiční úkoly a cvičení s mezipředmětovým přesahem
- Komunikační a slohová výchova
- Prověřovací testy, náměty na pravopisná cvičení

Čeština zajímavě a komunikativně I

- Rozvíjení komunikativní kompetence
- Netradiční úkoly a cvičení s mezipředmětovým přesahem
- Komunikační a slohová výchova
- Prověřovací testy, náměty na pravopisná cvičení

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

*Neoprávněné užití této knihy bude **restně stíháno**.*

PaedDr. Květoslava Klímová, Ph.D.

PhDr. Ivana Kolářová, CSc.

**ČEŠTINA ZAJÍMAVĚ A KOMUNIKATIVNĚ I
pro 6. a 7. třídu**

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 264 264 400

www.grada.cz

jako svou 5036. publikaci

PaedDr. Květoslava Klímová, Ph.D., katedra českého jazyka a literatury PdF MU Brno

PhDr. Ivana Kolářová, CSc., katedra českého jazyka a literatury PdF MU Brno

Ilustrace Veronika Vrbová, studentka oboru Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Odpovědná redaktorka Mgr. Šárka Kociánová

Sazba a zlom Radek Vokál

Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka

Počet stran 296

Vydání 1., 2013

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

© Grada Publishing, a.s., 2013

Cover Photo © fotobanka Allphoto

ISBN 978-80-247-4112-3

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-8109-9 (ve formátu PDF)

ISBN 978-80-247-8112-9 (ve formátu EPUB)

OBSAH

Úvodní slovo	9
I. PRAKTICKÁ ČÁST	11
1. Nauka o slovní zásobě a tvoření slov	12
1.1 Slovní zásoba	12
1.1.1 Slova zastarávající a zastaralá	12
1.1.2 Slova domácí a přejatá	15
1.2 Tvoření nových slov	16
1.2.1 Odvozování podstatných jmen	17
1.2.2 Odvozování přídavných jmen	24
1.2.3 Odvozování sloves	28
2. Tvarosloví	32
2.1 Slovní druhy ohebné	32
2.1.1 Podstatná jména	34
2.1.2 Přídavná jména	37
2.1.3 Číslovky	41
2.1.4 Zájmena	44
2.1.5 Slovesa	48
2.1.6 Pravopis vlastních jmen	52
2.2 Slovní druhy neohebné	59
2.2.1 Příslovce	59
2.2.2 Předložky	66
2.2.3 Spojky	73
2.2.4 Částice	79
2.2.5 Citoslovce	84
3. Skladba	89
3.1 Věty podle postoje mluvčího	89
3.2 Věta jednoduchá a souvětí	92
3.3 Základní větné členy	96

3.3.1	<i>Přísudek</i>	96
3.3.2	<i>Podmět</i>	101
3.4	Rozvíjející větné členy	106
3.4.1	<i>Předmět</i>	106
3.4.2	<i>Přívlastek</i>	112
3.4.3	<i>Příslovecké určení</i>	120
3.4.4	<i>Doplňek</i>	138
4.	Komunikační a slohová výchova	141
4.1	Vypravování	141
4.2	Popis	151
4.3	Práce s informacemi	158
4.4	Životopis, žádost, přihláška	166
5.	Klíč	174
1.	Nauka o slovní zásobě a tvoření slov	174
1.1	Slovní zásoba	174
1.2	Tvoření nových slov	176
2.	Tvarosloví	183
2.1	Slovní druhy ohebné	183
2.2	Slovní druhy neohebné	188
3.	Skladba	194
3.1	Věty podle postoje mluvčího	194
3.2	Věta jednoduchá a souvětí	196
3.3	Základní větné členy	198
3.4	Rozvíjející větné členy	202
4.	Komunikační a slohová výchova	226
4.1	Vypravování	226
4.2	Popis	226
4.3	Práce s informacemi	227
4.4	Životopis, žádost, přihláška	228

II. METODICKÁ ČÁST.	229
1. Nauka o slovní zásobě a tvoření slov	231
1.1 Slovní zásoba	231
1.2 Tvoření nových slov	232
2. Tvarosloví	234
2.1 Slovní druhy ohebné	234
2.2 Slovní druhy neohebné	238
3. Skladba	241
3.1 Věty podle postoje mluvčího.	241
3.2 Věta jednoduchá a souvětí	241
3.3 Základní větné členy.	242
3.4 Rozvíjející větné členy	243
4. Slohová a komunikační výchova	246
4.1 Vypravování	246
4.2 Popis	247
4.3 Práce s informacemi	247
4.4 Životopis, žádost, přihláška	247
III. PROVĚŘOVACÍ TESTY	249
1. Nauka o slovní zásobě a tvoření slov	249
2. Tvarosloví	253
2.1 Slovní druhy ohebné	253
2.2 Slovní druhy neohebné	260
3. Skladba	265
3.1 Věty podle postoje mluvčího. Věta jednoduchá a souvětí	265
3.2 Větné členy základní.	268
3.3 Větné členy rozvíjející.	270
4. Slohová a komunikační výchova	273

IV. PRAVOPIS.....	277
V. LITERATURA	285
VI. PŘÍLOHY	289

ÚVODNÍ SLOVO

Vážení kolegové, milí studenti,

tato publikace je v současné době na našem knižním trhu ojedinělá. Je tomu tak z několika důvodů. Nejde o klasickou učebnici českého jazyka, ale jejím úkolem je sloužit jako „doplněk“ k jakémukoli typu učebnice češtiny pro 6. a 7. ročník. Vychází ze základního kurikulárního dokumentu, Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV), a důraz je kladen především na rozvíjení komunikativní kompetence, zajímavé a netradiční úkoly i cvičení. Naším cílem je poskytnout vám další náměty a nápady, prostřednictvím nichž by se žáci mohli zdokonalovat v plynulém, souvislém a kultivovaném vyjadřování (v projevu mluveném i psaném), a to ve škole i mimo ni. Proto jsou úkoly zadávány tak, aby u žáků komunikativní dovednost podporovaly. Tomu odpovídá také výběr témat, která jsou volena v návaznosti na právě probírané učivo v jiných předmětech, např. dějepis – středověk, zeměpis – svět apod., což umožňuje plynulý přechod k uplatnění mezipředmětových vztahů. Rozvoji komunikativní kompetence by měly napomáhat rovněž úkoly zaměřené na práci s frazeologií, jež celou publikací prolíná. Samozřejmostí je průběžné využití průřezových témat, včetně dopravní výchovy a výchovy ke zdraví.

Vedle klasických vyučovacích metod a forem práce, jako je např. práce s internetem a odbornou literaturou, práce ve skupinách, různé poznámky a zajímavosti, jsou nově zařazeny také metody kritického myšlení. Velký prostor je v publikaci věnován komunikační a slohové výchově, která je jak na základních školách, tak v nižších třídách gymnázií stále značně opomíjena, a jak ukazují výsledky výzkumu v rámci diplomových prací, na některých školách se téměř nevyučuje. Poskytujeme proto širokou nabídku zajímavých úkolů, které jsou zaměřeny na rozvíjení všech klíčových kompetencí, nejen komunikativní.

Obsah publikace by se dal shrnout do reklamního sloganu „vše v jednom“:

- první část tvoří procvičování a upevňování jazykového a slohového učiva pro 6. a 7. ročník, v několika případech je zařazeno i učivo doporučené, které učitel vzhledem k individuálním zvláštěm žáků využít může nebo nemusí. Toto učivo je vždy označeno;

- součástí každé kapitoly je také všestranný jazykový rozbor, který slouží jednak k upevnování a opakování již probraného učiva, jednak k procvičování učiva nového;
- samostatnou část tvoří KLÍČ, a to téměř ke všem zařazeným cvičením;
- další část je věnována metodickým pokynům, a to nejen k jednotlivým kapitolám, lekcím, ale i k vybraným cvičením;
- samostatné kapitoly tvoří prověřovací TESTY (i s klíčem) a NÁMĚTY na pravopisná cvičení a kontrolní diktáty.

Přály bychom si, aby vám, učitelům, publikace pomohla v každodenní náročné práci a jednotlivé úkoly a nápady otevřely žákům nový a zajímavější pohled na náš jazyk mateřský.

Autorky

POUŽITÉ SYMBOLY

 Jazykový rozbor

 Práce ve dvojicích nebo ve skupinách

 Mezipředmětové vztahy

 Klíčové kompetence

 Průřezová témata

I. PRAKTICKÁ ČÁST

1. NAUKA O SLOVNÍ ZÁSOBĚ A TVOŘENÍ SLOV

1.1 SLOVNÍ ZÁSoba

1.1.1 SLOVA ZASTARÁVAJÍCÍ A ZASTARALÁ

Skupinová práce

1. Přečtěte si následující text o brtích a brtnících a pokuste se odpovědět na uvedené otázky:

a) Co je brť?

b) Čím se zabýval člověk, kterému se říkalo brtník?

c) Kterým slovem bylo nahrazeno slovo brtník v dnešní češtině?

d) Co měla společného slova brť a úl?

e) Pokuste se vysvětlit, aniž byste znovu nahlíželi do textu, proč se už dnes slovo brtník neuzívá a proč bylo nahrazeno slovem včelař.

Slovo brtnictví souvisí s pojmenováním brtníka a to je odvozeno od slova brť. Brť bylo dávné, už praslovanské jméno dutiny ve stromě, která mohla být úkrytem divokých včel. Brtník byl ten, kdo brť s včelami našel a začal z ní vybírat med (dodnes toto slovo přežívá v odborné terminologii jako už zastaralé druhové označení hnědého medvěda: medvěd brtník. Medvěda proto, že i jeho rodové jméno souvisí s medem: je to jedlík medu).

Starý způsob získávání medu vybíráním brtí v lese byl nahrazen novějším: chovem včel v úlech. Mimochodem, pojmenování úl bylo původně také označením dutiny ve stromě: brť a úl byla tedy kdysi synonyma. Úl vznikl vlastně tak, že původně byl vyříznut kus kmene s dutinou, později se dutina do kmene uměle vydlabala a nakonec vznikly i úly jinak konstruované. Jestliže se kvůli produkci medu chovaly včely, bylo třeba o ně pečovat. Dostaly se tedy konečně

do popředí pozornosti a nové pojmenování bylo odvozeno od jejich názvu: včelař jako člověk, který se včelami obírá, včelařství jako shrnující název činnosti.

Dušan Šlosar: Tisíciletá

2. *Také názvy některých dalších povolání se dnes již neužívají a byly nahrazeny jinými. Poznáte, která dnešní povolání se skrývají pod následujícími názvy? Svoje odpovědi zkontrolujte podle Slovníku spisovného jazyka českého.*

apatykář, bradýř, ranhojič, lazebník, kupec

Slovům, která se již neužívají, říkáme slova **zastaralá** neboli **archaismy**, např. *dějezpyt* (dějepis), *jitro* (ráno).

3. *Jak se nazývají slova se stejným nebo podobným významem, např. brť – úl, brtník – včelař? Která slova mají stejný nebo podobný význam jako šálek, piano, rámus, dopis, díář?*

4. *Podtržená slova nahradte synonymy a poté určete slovní druhy v posledním souvětí v textu.*

Kdopak by si dovedl představit les bez mravenců? Asi nikdo a docela oprávněně, neboť mravenci jsou v našich lesích opravdu všudypřítomní. Zejména je to mravenec lesní, při jehož pozorování můžeme v lese strávit nejednu pěknou chvíli. Uvědomme si však, že všechny druhy tohoto rodu jsou zákonem chráněny, a že by se tedy neslušelo, abychom jim nějak škodili. Nemůže nám přece ujít, kolik druhů hmyzu a larev skončí v jejich kusadlech a jak vyčištěné od hmyzích škůdců je celé široké okolí mraveniště.

Karel Patočka, Antonín Pospíšil: Náš les
(Upraveno)

Environmentální výchova

Chová někdo ve vašem okolí včely? Vysvětlete, jaký význam mají včely pro obživu člověka. Pozorovali jste někdy v lese mraveniště? Čím jsou mravenci pro les užiteční?

Vysvětlete, proč jsou nejen mravenci, ale i jiní živočichové v přírodě chráněni. Řekněte, jak může činnost člověka poškodit nebo ohrozit některé druhy živočichů a rostlin v přírodě.

Kompetence občanské

Byli jste sami svědky lidského jednání, které škodí přírodě a životnímu prostředí? Jaké byste navrhovali řešení takového problému? Napište krátkou slohovou práci na toto téma.

5. Pozorně si přečtěte následující báseň a odpovězte na otázky.

a) Vysvětlete, co znamenají slova žebříňák, chomout, jezevčík. Pokud význam některého slova neznáte, vyhledejte jej ve Slovníku spisovné češtiny.

b) V posledním řádku první sloky je slovo figl. Ve druhé sloce autor užil slovo, jež je jeho synonymem. Poznáte, které to je?

c) Které z těchto dvou synonym je slovo spisovné?

Koně

„S koňmi se nedělají fraky,
povídá kohout, „proč a nač?
Že tahají ty žebříňáky?
Vždyť je to hloupost, poněvadž
když už to jede, tak to jede,
jenom se tlačí na chomout;
ono tu vlastně o nic nejde
než o ten figl, jak s tím hnout.“

„Co koně, to my taky svedem,
povídá na to jezevčík,
„jedině proč to nedovedem,
že prostě neznáme ten trik.“

Emanuel Frynta: Písničky bez muziky

6. Včelař je člověk, který se zabývá včelami. Jak se nazývá člověk, který:

a) chytá ryby, zakládá rybníky, zpracovává sklo, zpracovává dřevo, vyrábí cihly, opravuje hodiny, váže knihy, píše kroniku, pracuje v archivu, pracuje na železnici, rád luští křížovky;

b) pracuje v lese, pracuje ve skladu, pracuje v knihovně, chová sokoly, zpracovává kožešiny, opravuje zámky u dveří, píše básně, zabývá se hudbou, hraje na varhany.

Dějepis

Jaké činnosti museli lidé vykonávat v pravěku, aby se uživilí?

Kterými řemesly se zabývali lidé v českých zemích v 11.–13. století a která z těchto řemesel přetrvala do současnosti?

Slova, která známe a běžně užíváme, tvoří slovní zásobu aktivní. Řadu těch, jejichž význam známe, však neužíváme, tvoří slovní zásobu pasivní.

1.1.2 SLOVA DOMÁCÍ A PŘEJATÁ

👥 Práce ve skupinách

7. *Vyhledejte ve Slovníku spisovné češtiny, z kterých jazyků byla do češtiny přejata tato slova:*

- a) atašé, piano, hokej, return
- b) parfumerie, soprán, marketing, outfit
- c) brutto, e-mail, violoncello, žervé
- d) banka, enter, želé, manažer

8. *Pokuste se slova cizího původu nahradit českými synonymy. Správnost řešení ověřte ve Slovníku cizích slov.*

asimilovat, archeologie, centrum, etnikum, historie, periferie, privilegovaný

9. *Srovnejte následující dvě skupiny slov a uveďte, v čem se liší.*

- a) dějezpyt, jinoch, apatyka,
- b) čip, software, globalizace, fitness

Novým slovům v češtině, např. *moderátor, kredit, wellness, fitness*, říkáme neologismy. Jsou to často slova cizího původu.

Ze slovotvorného základu těchto slov se pak tvoří českými slovotvornými prostředky slova nová: e-mailový, softwarový, z nichž některá se užívají zcela běžně.

Nová slova se stávají také součástí víceslovných názvů: *fitness centrum, softwarové poradenství, čipová karta, e-mailová schránka, finanční poradce*.

10. *Přiřadte k sobě správně slova z levého a pravého sloupce. Dokážete vysvětlit, co tato slovní spojení znamenají?*

kreditní	schránka
internetový	obchod
mobilní	software
počítačový	karta

e-mailový	poradce
akciový	telefon
finanční	společnost

Jazykový rozbor

Jak je ta vesna děsná –
jezevce budí ze sna,
otvívá hrdla skřivanů,
oráče honí z divanů a ztuhlé včelky z česna.

Emanuel Frynta: Písničky bez muziky, z básně Podzim

1. Nahradíte zastaralá slova vesna a česno slovy ze současné češtiny. Pro které roční období se někdy užívá slovo jeseň?
2. Proč autor básně užil zastaralá slova místo současných?
3. Vysvětlíte význam slova divan. Kde si ověříte správnost svého řešení?
4. Určete mluvnické významy slov skřivanů, oráče.
5. Která slova jsou synonymní se slovy děsná, hrdlo?
6. Vysvětlíte, co znamená věta otvívá hrdla skřivanů?
7. Podle kterých vzorů se skloňují podstatná jména jezevec, hrdlo, oráč?
8. Ve slově oráč rozlište slovtvorný základ a slovtvorný prostředek. Vytvořte několik dalších slov stejným slovtvorným prostředkem.
9. Určete slovní druhy ve verších: Jak je ta vesna děsná – jezevce budí ze sna.
10. Z kolika vět je tvořena celá sloka básně?

1.2 TVOŘENÍ NOVÝCH SLOV

Práce ve dvojicích

1. Určete, od kterých základových slov jsou utvořena následující slova, a v každém odvozeném slově podtrhněte slovtvorný prostředek.

Vzor: přeskocit – skočit, umývadlo – umývat

vyskočit, nosič, lesní, prastarý, protiútok, uletět, plavidlo, stavba, podporučík, dopisní, cukrový, čárkovat, knihovna, studovna, makový, šedivět, měknout, veršovat, dojít, přelavat, jahodový, dřevěný

1.2.1 ODVOZOVÁNÍ PODSTATNÝCH JMEN

1.2.1.1 Odvozování podstatných jmen příponami

2. Přečtěte si text o dětských radovánkách na rybníku u Telče i o jiných zajímavostech z Telče a okolí a odpovězte na otázky.

a) Které sporty provozují děti na rybníku v létě a které v zimě?

b) Kdy se u rybníka setkáte s rybáři?

c) Nahradte zvýrazněná slova v textu vhodnými synonymy.

Rybníku se nachází v okolí Telče několik. V létě jsou oblíbeným místem pro plavce i vyznavače jiných vodních sportů, na podzim bývají obklopeny rybáři. Pověsti o vodnicích a vodních vílách patří dávné minulosti.

V minulosti však bývalo na každém rybníku živo především v zimě. Stačilo, aby první větší mrazík pokryl rybník ledem, a děti z okolí Telče hned zkoušely, je-li dost pevný. Někdy to skončilo pořádným zmácháním. Když byl led tak silný, že se na něj odvážili i poslední básilvci, začaly zimní *radovánky*. Jakmile ve škole učitel skončil poslední hodinu, běželi všichni k rybníku. Led praskal pod tíhou nadšených zimních sportovců – bruslařů, malých hokejistů, kolem rybníka stály každý dne i *zástupy* diváků – rodičů i náhodných chodců, pozorovatelů sportovních nadšenců. Každou zimu zřizoval bruslařský klub v zadní části rybníku kluziště. *Rušno* na něm bývalo až do tmy a pozdě večer pak vždy nastoupili pracovníci klubu, kteří až do noci uklízeli a pak polévali vodou ledovou plochu, aby byla druhý den hladká jako cín.

Jan Karel Zamazal: Bílá Telč. Oživené vzpomínky
(Upraveno)

Práce ve dvojicích

3. Vypište z textu 2. cvičení názvy osob a rozdělte je na motivované a nemotivované. Názvy napište ve tvaru 1. pádu jednotného čísla. U motivovaných názvů pak rozlište slovo tvorný základ a příponu. Kterými příponami jsou názvy osob tvořeny?

4. Opište následující slova a vyznačte, co mají společného.

slévač, nástrojař, obuvník, slaboch, silák, střadatel, kytarista, klavírista, letec

5. Vytvořte od uvedených slov názvy osob:

a) podle toho, jakou činnost vykonávají:

kovat, ladit, létat, chodit, cvičit, plavat, bojovat, řídit (auto), orat, překládat, hlídat, vládnout, žebrat, prodávat, pracovat, běžet, škodit, vykonávat;

b) podle toho, čím se zabývají:

hodiny, papír, klenot, křížovka, kožešina, ryba, houba, zlato, mléko, les, rybník;
c) *podle toho, kde žijí:*

město, vesnice, Praha, Brno, Rakousko, Japonsko, Nizozemí, Afrika, Evropa;

d) *podle toho, jaké jsou:*

bázlivý, nadšený, starý, mladý.

6. *Vytvořte od následujících sloves názvy prostředků a pracovních nástrojů.*

Vzor: sekat – sekačka, zapalovat – zapalovač, zvedat – zvedák

řezat, sekat, vrtat, naslouchat, umývat, čistit, topit, mazat, bělit, mýt, sedat, zvedat, míchat, vrtat, stříkat, houpat, otvírat, leštit, děrovat, šroubovat

7a) *Doplňte do vět vhodné názvy pracovních nástrojů nebo prostředků.*

Kuchyňský nůž brousíme jemnějším ručním _____. Ostříhané nehty bychom měli opílovat kvalitním _____. Vylisovaná stébla trávy můžeme nalepit na karton i obyčejným _____ na papír. Tento svetr nikdy neperte v automatické _____. Halenku z hedvábí vyžehlete parní _____.

Mrkev do polévky postrouhejte na hrubším _____. V hustém dešti by měla jezdit auta se zapnutými _____, které pravidelně stírají vodu z předního okna. Záhon zryjeme _____, pak ho okopeme a uhrabeme. O tuto židli se neopírejte, její _____ je rozbité. Vodu na mytí nalijte do _____. Kružnici rýsujte vždy pomocí _____. Koberec alespoň jednou týdně vyluxujte _____. Rozsviňte světlo, _____ je na pravé straně vedle okna. Víko musíme odšroubovat, podejte mi _____.

b) *Vypište všechny názvy ve tvaru 1. pádu jednotného čísla a podtrhněte přípony, kterými jsou názvy nástrojů a prostředků tvořeny.*

Nezapomeňte, že při odvozování nových slov může docházet ke střídání:

a) krátké a dlouhé samohlásky: létat – letec, řídit – řidič, prodávat – prodavač, orat – orač

b) různých samohlásek: sbírat – sběrač, sběratel, řídit – ředitel

c) samohlásky a dvojhlásky: kouřit – kuřák

8. *Řekněte, od kterých základových slov jsou odvozena slova následující. Napište vedle sebe vždy slovo základové a slovo odvozené a podtrhněte samohlásky, které se střídají.*